

ЩОДО ОЦІНКИ КАТЕГОРІЇ «ДОСТАТНІСТЬ ДОКАЗІВ» ЯК ОДНА З ПІДСТАВ ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБИ ПРО ПІДОЗРУ

REGARDING THE ASSESSMENT OF THE «SUFFICIENCY OF EVIDENCE» CATEGORY AS ONE OF THE GROUNDS FOR NOTIFYING A PERSON ABOUT A SUSPICION

Ренкас А.А., аспірант кафедри кримінального процесу
Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена дослідженню категорії «достатність доказів» як одна з вимог, яка має бути дотримана з метою повідомлення особи про підозру. В статті автор зазначає, що достатність доказів для повідомлення особи про підозру має оцінюватися в кожному конкретному кримінальному провадженні окремо, а тому неможливо виділити чіткі правила оцінки достатності доказів для підозри особи. В той же час можна спробувати виділити наступні два критерії, які можуть допомогти слідчому та прокурору прийняти рішення про те, чи необхідно продовжити збирати докази, чи вже можна повідомляти особі про підозру відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України:

1) достатність доказів для того, щоб переконати «об'єктивного спостерігача» в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити кримінальне правопорушення. І слідчий, і прокурор є зацікавленими особами в кримінальному провадженні (в даному випадку ведеться мова про процесуальну зацікавленість), а тому їм інколи складно оцінити ті чи інші обставини об'єктивно, без врахування власної потреби у розкритті кримінального правопорушення та направленні обвинувального акту до суду;

2) факт затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення. Кримінальна процесуальна доктрина дещо скептично розглядає п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України як окрему підставу повідомлення про підозру, адже будь-яке повідомлення повинно здійснюватися за наявності достатньої сукупності доказів. Факт затримання особи крім того, що встановлює чіткий термін, протягом якого особі має бути повідомлено про підозру, також вказує на потенційне отримання доказів, які недвозначно вказують на причетність особи до вчиненого кримінального правопорушення. Затримуючи особу на місці вчинення кримінального правопорушення, уповноважена посадова особа повинна мати вже в той момент достатні підстави вважати, що ця особа дійсно причетна до правопорушення.

Ключові слова: кримінальне провадження, повідомлення про підозру, докази, достатність доказів.

The article is devoted to the study of the category «sufficiency of evidence» as one of the requirements that must be met in order to notify a person of suspicion. In the article, the author notes that the sufficiency of evidence for notifying a person of suspicion must be assessed in each specific criminal proceeding separately, and therefore it is impossible to single out clear rules for assessing the sufficiency of evidence for suspecting a person. At the same time, you can try to highlight the following two criteria, which can help the investigator and the prosecutor make a decision about whether it is necessary to continue collecting evidence, or whether it is already possible to inform the person about the suspicion in accordance with Clause 3, Part 1 of Article 276 of the CPC of Ukraine:

1) the sufficiency of the evidence to convince an «objective observer» that the person in question could have committed a criminal offense. Both the investigator and the prosecutor are interested parties in the criminal proceedings (in this case, we are talking about procedural interest), and therefore it is sometimes difficult for them to assess certain circumstances objectively, without taking into account their own need to solve a criminal offense and send an indictment to court ;

2) the fact of arresting a person at the place of committing a criminal offense. The criminal procedural doctrine is somewhat skeptical about item 1, part 1 of Article 276 of the Criminal Procedure Code of Ukraine as a separate basis for notification of suspicion, because any notification must be carried out in the presence of a sufficient body of evidence. The fact of a person's detention, in addition to establishing a clear period during which the person must be notified of the suspicion, also indicates the potential receipt of evidence that unequivocally indicates the person's involvement in a committed criminal offense. When detaining a person at the scene of a criminal offense, the authorized official must already at that moment have sufficient grounds to believe that this person is really involved in the offense.

Key words: criminal proceedings, notification of suspicion, evidence, sufficiency of evidence.

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України, повідомлення про підозру здійснюється у випадку наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. В той же час законодавець не надає роз'яснення, що саме має розумітися під «достатністю доказів» в даному випадку, чим змушує практиків звертатися до доктрини кримінального процесу.

Ю.П. Аленін та І.В. Гловок під достатніми доказами стосовно рішення про повідомлення про підозру розуміють «достовірні відомості, зібрані, перевірені і оцінені слідчим, прокурором у встановленому законом порядку, які в своїй сукупності приводять до єдиного висновку, що на даний момент розслідування конкретна особа вчинила кримінальне правопорушення» [1, с. 163-164]. «Так як підозра формулюється у свідомості слідчого та/або прокурора на підставі суб'єктивного переконання, виходячи із зібраних у кримінальному провадженні доказів, то достатні докази для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення – це оцінне поняття» [2, с. 638]. «Це можуть бути показання потерпілих, свідків, документи, протоколи слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, висновки ревізій, акти перевірок, висновки експертів, тобто будь-які докази, зібрані в порядку, передбаченому КПК України. У кожному конкретному провадженні питання про достатність доказів для висновку про

підозру особи вирішується, виходячи з обставин розслідування на підставі їх усебічного, повного й неупередженого дослідження» [3, с. 31]. В.М. Зінченко слушно зазначає, що достатність доказів як умова стандарту доказування «достатня підстава» встановлюється шляхом «підтвердження на основі наявних фактичних даних наявності підстав, які дозволяють ухвалити процесуальні рішення про застосування низки заходів забезпечення кримінального провадження (виклику слідчим, прокурором, судового виклику, тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом і тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення майна, арешту майна та запобіжних заходів), про дозвіл на проведення обшуку та про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій» [4, с. 14].

Власне достатність як одна з властивостей доказів досліджується вже досить давно у правовій доктрині. Так, С. Стахівський під достатністю доказів розуміє таку їх сукупність на певному етапі провадження, яка дозволяє прийняти законне й обґрунтоване рішення у справі [5, с. 138]. М.В. Деєв розглядає достатність доказів як властивість сукупності доказів у справі, яка викликає у суб'єкта доказування внутрішню переконаність у віро-

гідному встановленню наявності або відсутності обставин предмету доказування, необхідних для встановлення об'єктивної істини та прийняття правильного рішення у справі [6, с. 7]. На думку М.М. Стоянова, «достатність являє собою системну властивість доказів, компонентами якої є: логічна послідовність, однозначність висновків, погодженість і несуперечність доказів і встановлених обставин, стійкість знання (незмінність у разі виникнення сумнівів щодо одного з доказів), повнота встановлених обставин предмета доказування, інваріантність (сталість змісту знання незалежно від його подальшого обґрунтування)» [7, с. 14]. «Лише в останню чергу оцінюється достатність належних, допустимих і вірогідних доказів, встановлення обставин кримінальної справи та її вирішення по суті. Отже, помилки у визначенні допустимості, належності та достатності доказу ведуть до того, що докази виявляються недостатніми. Достатньою сукупністю доказів, визнається оцінювана на основі внутрішнього переконання сукупність відомостей, що забезпечує безсумнівне встановлення наявності або відсутності обставин предмета доказування, прийняття процесуальних рішень та вирішення справи по суті» [8, с. 478]. В.М. Зінченко розглядає достатність доказів як «системну процесуальну властивість, яка відображає наявність сукупності належних, допустимих і достовірних доказів та встановлюється на основі внутрішнього переконання суб'єкта доказування, що ґрунтується на всебічному, повному та неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, на конкретний момент кримінального провадження з метою ухвалення відповідного процесуального рішення» [4, с. 10].

В цілому можна помітити, що хоча серед науковців відсутня єдина позиція щодо сутності достатності як властивості доказів, в цілому вчені використовують однакові ознаки для опису даної властивості. В першу чергу в кримінальній процесуальній доктрині звертається увага на значення внутрішнього переконання для визначення сукупності доказів для прийняття певного процесуального рішення або вчинення певної процесуальної дії. Також науковці зазначають, що достатність доказів має оцінюватися відповідно до обставин конкретного кримінального провадження і в значній мірі буде залежати від специфіки такого провадження. Якщо допустимість доказів є відносно «сталою» властивість в тому розумінні, що законність процедури збирання доказів не оцінюється специфікою кримінального провадження, а лише виконанням вимог кримінального процесуального законодавства, то допустимість доказів має визначатися саме особливостями завдань, які ставляться перед представниками сторони обвинувачення в кожному конкретному кримінальному провадженні. Саме тому науковці так активно звертають увагу на внутрішнє переконання при оцінці достатності доказів, адже дана властивість не має певних об'єктивних ознак, які мають бути враховані уповноваженими суб'єктами, що значно ускладнює доктринальне дослідження вказаної проблеми.

Крім того, вчені неодноразово звертають увагу на те, що оцінка достатності доказів відбувається лише в своїй сукупності. На нашу думку, саме на цьому необхідно зробити додатковий акцент. Відповідно до ч. 1 ст. 94 КПК України, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів - з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Таким чином сам законодавець робить акцент на тому, що така властивість доказів як достатність характеризується не внутрішньою специфікою самої доказової інформації (чи відноситься вона до

кримінального провадження або чи була вона отримана у спосіб, передбачений кримінальним процесуальним законодавством). Достатність доказів може бути оцінена виключно шляхом оцінки всієї сукупності доказової інформації та можливістю прийняти певне процесуальне рішення (вчинити процесуально дію), маючи саме таку сукупність доказів. І теоретики, і практики відносно однастайні щодо неможливості використання єдиного доказу як достатнього для прийняття будь-якого процесуального рішення. Наскільки би визначальною не була роль даного доказу, в будь-якому випадку має пройти певний процес верифікації, адже такий доказ також має бути достовірним, що перевіряється іншими доказами.

Також слід звернути увагу на формулювання, яке використовується законодавцем в п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України – «наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення». Таким чином доказів має бути достатньо не для вручення (чи здійснення) повідомлення про підозру, а саме для «підозри». Підозра – це припущення про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК. Відповідно, аналізуючи таку властивість доказів як достатність слідчий та прокурор повинні встановити, чи достатньо зібраних доказів для формування у них обґрунтованого припущення про причетність особи до кримінального правопорушення. Звертаємо увагу саме на обґрунтованість, адже незважаючи на той факт, що підозра все ще є лише припущенням про причетність особи (на відміну від обвинувачення), таке припущення має бути зрозумілим та допустимим іншим учасникам кримінального провадження. Крім того, повідомлення про підозру також може бути предметом оскарження до слідчого судді, який в якості незацікавленого учасника кримінального провадження також має погодитися із зазначеним припущенням.

Як вже було неодноразово зазначено, достатність доказів для повідомлення особі про підозру має оцінюватися в кожному конкретному кримінальному провадженні окремо, а тому неможливо виділити чіткі правила оцінки достатності доказів для підозри особи. В той же час можна спробувати виділити наступні два критерії, які можуть допомогти слідчому та прокурору прийняти рішення про те, чи необхідно продовжити збирати докази, чи вже можна повідомляти особі про підозру відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України:

1) достатність доказів для того, щоб переконати «об'єктивного спостерігача» в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити кримінальне правопорушення. Хоча даний критерій є вкрай очевидний і сформований з рішення ЄСПЛ «Ничипорук і Йонкало проти України», в якому надається тлумачення обґрунтованої підозри, однак ефективність такого критерію складно переоцінити. І слідчий, і прокурор є зацікавленими особами в кримінальному провадженні (в даному випадку ведеться мова про процесуальну зацікавленість), а тому їм інколи складно оцінити ті чи інші обставини об'єктивно, без врахування власної потреби у розкритті кримінального правопорушення та направленні обвинувального акту до суду. Саме тому і необхідно застосовувати метод «об'єктивного спостерігача», тобто оцінити зібрану сукупність доказів зі сторони особи, яка ніяким чином не зацікавлена в результатах кримінального провадження (умовний слідчий суддя) та яка може дати об'єктивну оцінку відповідним обставинам. Якщо у слідчого та прокурора в ході такого розумового моделювання буде відчуття, що для «об'єктивного спостерігача» доказів недостатньо для переконання в обґрунтованості підозри, то в такому випадку необхідно продовжити збирання доказів;

2) факт затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення. Кримінальна процесуальна доктрина дещо скептично розглядає п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК

України як окрему підставу повідомлення про підозру, адже будь-яке повідомлення повинно здійснюватися за наявності достатньої сукупності доказів. В той же час факт затримання особи крім того, що встановлює чіткий термін, протягом якого особі має бути повідомлено про підозру, також вказує на потенційне отримання доказів, які недвозначно вказують на причетність особи до вчиненого кримінального правопорушення. Як правило це стосується показань свідків-очевидців або інших доказів щодо події кримінального правопорушення (наприклад, відеозапис злочинного посягання, зроблений камерою спостереження). Затримуючи особу на місці вчинення кримінального правопорушення, уповноважена посадова особа повинна мати вже в той момент достатні підстави вважати, що ця особа дійсно причетна до правопорушення. Дійсно, затримання може бути помилковим, проте в такому випадку питання про повідомлення особі про підозру ставитися взагалі не повинно. Якщо ж слідчий та прокурор вбачають підстави для повідомлення про підозру, то вони повинні використати і ті докази, які стали причиною затримання або були отримані безпосередньо після затримання на місці вчинення кримінального правопорушення. В такий спосіб слідчий та прокурор зможуть

довести не лише наявність обґрунтованої підозри, а також опосередковано довести законність затримання, що хоча прямо і не передбачається кримінальним процесуальним законодавством, проте дозволить більш повно оцінити допустимий ступінь втручання в права людини. Відповідно, оцінюючи достатність доказів для повідомлення про підозру затриманій особі слідчий та прокурор повинні зважати на докази, які були отримані в момент затримання або безпосередньо після нього, адже таких доказів за умови обґрунтованого затримання вже має бути достатньо для формування твердження про причетність особи до вчиненого кримінального правопорушення. Як правило, в таких кримінальних провадженнях саме докази, які були зібрані в момент затримання або безпосередньо після нього (мова ведеться про ті ж показання свідків-очевидців), будуть основою не лише підозри, а і обвинувачення, адже вони є прямими та дозволяють зробити досить однозначний висновок щодо винуватості особи. Відповідно, якщо уявити сукупність доказів як певний масив, у випадку затримання особи такий масив може бути значно менший, адже доказове значення таких доказів, як правило, бути сильнішим за інші докази, які будуть зібрані в ході досудового розслідування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аленін Ю.П., Гловюк І.В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Нац. акад. правових наук України*. 2014. № 1. С. 161-169.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х. : Право, 2013. 768 с.
3. Боруш А.О. Інститут підозри в кримінальному провадженні: поняття, ознаки та значення. *Науковий вісник Херсонськ. держ. ун-ту*. 2014. Вип. 6-1. Том 4. С. 29-33.
4. Зінченко В.М. Достатність доказів у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2020. 23 с.
5. Стахівський С. Оцінка доказів та їх процесуальних джерел у кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. 6. С. 135–138.
6. Деев М.В. Достатність доказів у кримінальному процесі України : Дис... канд. наук: 12.00.09. 2007. 218 с.
7. Стоянов М.М. Властивості доказів у кримінальному процесі України: автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 Кримінальний процес та криміналістика. Судова експертиза. Одеса : Б. в., 2010. 20 с.
8. Стоянов М. Зв'язок властивостей доказів у кримінальному судочинстві України. Сучасний вимір держави та права. Миколаїв : Ліон / за ред. В.І. Терентьев та ін. 2008. С. 477–478.